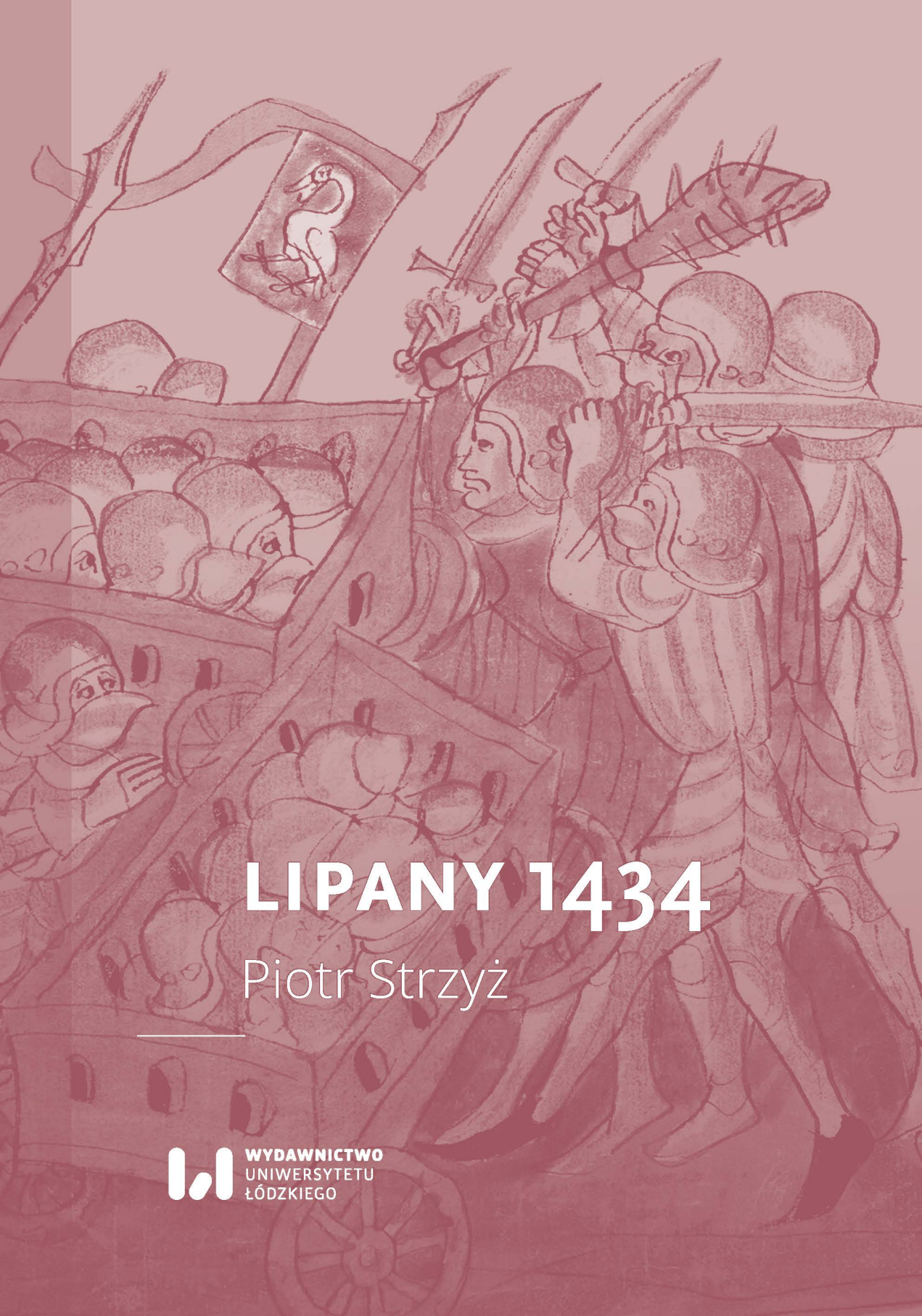

LIPANY 1434

Piotr Strzyż

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

LIPANY 1434

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

[Kup książkę](#)

LIPANY 1434

Piotr Strzyż

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2021

[Kup książkę](#)

Piotr Strzyż – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny

Instytut Archeologii, 90-131 Łódź, ul. G. Narutowicza 65

RECENZENCI

Jan Szymczak, Witold Świątosławski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Koźbiał

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Jolanta Dybała

SKŁAD I ŁAMANIE

Joanna Apanowicz

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH

Joanna Apanowicz

Na okładce wykorzystano motyw z kroniki Eberhardta Windecke, *Geschichte Kaiser Sigismunds*
Wiedeń, Biblioteka Narodowa, Cod. 13975, fol. 275. Domena publiczna

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UK

© Copyright by Piotr Strzyż, Łódź 2021

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10500.21.0.M

Ark. druk. 10,5

ISBN 978-83-8220-743-9

e-ISBN 978-83-8220-744-6

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO

90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

9	Wstęp
17	Od Domažlic do Lipan. Sytuacja polityczna i militarna w Czechach na początku lat trzydziestych XV w.
45	Husycka sztuka wojenna – rewolucja czy anachronizm? Husycki tabor – ruchoma forteca
83	Możliwości mobilizacyjne i siły walczących stron w bitwie pod Lipanami
95	Teren bitwy i ustawienie wojsk
109	Bitwa
127	Pole bitwy współcześnie, czyli w poszukiwaniu grobu Prokopa Wielkiego
137	Od Lipan do Jihlavy Ostatnie boje husytów
153	Aneks. Źródła dotyczące bitwy pod Lipanami
165	Bibliografia

*Niech pan powie swoim rodakom – rzekł wreszcie
głęboko przejęty – niech im pan powie... by wystrzegali
się starych słowiańskich swarów i niezgody... by wciąż
w pamięci mieli Lipany, a zwłaszcza Białą Górę!*

Karol Čapek, *Inwazja jaszczurów*
przel. J. Bułakowska, Warszawa 1998, s. 190.

[Kup książkę](#)

Wstęp

Lipany są z pewnością jedną z najważniejszych bitew w historii Czech – obok Suchych Krut (Dürnkrot) w 1278 r. oraz Białej Góry w 1620 r.¹ W różnych momentach historii zadecydowały one o przyszłości kraju. Pod Suchymi Krutami legły w gruzach mocarstwowe idee Przemysła Ottokara II. Z kolei przegrana pod Białą Górą strąciła Czechy w otchłań radykalnego katolicyzmu Cesarstwa i wyniszczającej wojny trzydziestoletniej. Wśród tych trzech wymienionych przykładów, Lipany wyróżniają się tragizmem, ponieważ to w tej bitwie Czesi walczyli przeciwko swym rodakom. Na rozległych polach w okolicy niewielkich wsi Lipany i Hřibý, położonych około 50 km na wschód od Pragi i około 5 km na północ od miejscowości Kouřim, 30 maja 1434 r. rozegrał się krwawy bój, który przesądził o upadku rewolucji husyckiej. Doszło w nim do konfrontacji wojsk koalicji kalikstynów (utrakwistów, czyli umiarkowanych husytów) i katolików – zwanej też „jednotą” pańską, dowodzonych przez Diviša Bořka z Miletinka a siłami husyckich radykałów, czyli taborytów i sierotek (husyckich wojsk polnych) pod zbiorowym dowództwem: Prokopa Wielkiego (Prokop Veliký, Prokop Holý, Prokop Lysý), Prokopa Małego (Prokop Malý, Prokůpek) oraz hetmanów jazdy, którymi u sierotek był Jan Čapek z Sán, a u taborytów Ondřej Keřský. Zwycięstwo obozu katolickiego połączone ze śmiercią głównych przywódców ideowych ruchu (Prokopa Wielkiego i Prokopa Małego), przechyliło całkowicie szalę na rzecz pojednania z Zygmuntem Luksemburskim oraz papieżem, jak również otworzyło drogę do pokoju w Królestwie Czeskim.

Na tle innych bitew rewolucji husyckiej bitwa pod Lipanami wyróżnia się taktyką zastosowaną w jej trakcie. W starciu tym, w przeciwieństwie do takich batalii jak np. Sudomierz (Sudoměř) w 1420 r., Maleszów (Malešov) w 1424 r. czy Ústi w 1426 r., gdzie przeciwnikiem husytów były armie nastawione na klasyczny, rycerski sposób walki, obie strony walczyły wykorzystując tabor ustawionych w rzędy wozów bojowych. Jednocześnie znalazł w niej zastosowanie

¹ P. Čornej, P. Bělina, *Slavné bitvy naší historie*, Praha 1995, s. 28–32, 121–128.

manewr pozorowanego odwrotu, tak charakterystyczny dla wojsk mongolskich (np. Kałka 1223 r.; Legnica 1241 r.), ale i być może armii polsko-litewskiej pod Grunwaldem w 1410 r.

Przebieg bitwy, a zwłaszcza jej taktyczne zawiłości, są od niemal dwóch stuleci szczegółowo analizowane przez badaczy czeskich. Pierwsze prace powstały jeszcze w XIX w.² Nasilenie badań nastąpiło w okresie międzywojennym, bowiem w 1934 r. obchodzono uroczystości związane z rocznicą pięćsetlecia bitwy. Jubileusz stanowił dobrą okazję do zajęcia się na nowo bojem pod Lipanami. Wartość naukowa powstałych wówczas opracowań, jak to zwykle bywa, jest różna. Jako aktualne po dzień dzisiejszy wymienić należy przede wszystkim dokonania R. Urbánka, a zwłaszcza O. Frankenbergera³. Znaczna część ówczesnego dorobku miała jednak charakter bardziej popularny, w związku z czym ich znaczenie dla rozwoju badań należy uznać za ograniczone⁴. Z nowszych, powojennych już publikacji należy wymienić prace J. Durdíka⁵, jak również opracowania P. Klučiny⁶ oraz P. Čorneja⁷, z których te ostatnie miały po części związek z 550 rocznicą bitwy. W ostatnich latach problematyka bitwy pod Lipanami odżyła na nowo, a to za sprawą, realizowanego od 2016 r. przez Narodní památkový ústav České Republiky, projektu naukowego dotyczącego badań archeologicznych pola bitwy⁸.

Bitwa pod Lipanami z uwagi na swoje donośne militarne, jak i w konsekwencji polityczne znaczenie, znalazła odpowiednie miejsce w źródłach z epoki. Można je podzielić na utwory kronikarskie oraz listy pisane bezpośrednio po bitwie. Jednak, jak już słusznie w drugiej połowie XIX w. zauważył F. Palacký,

2 Do ważniejszych zaliczają się: H. Toman, *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy. Příspěvek k dějinám vzdělanosti české z XV. století na základě zkoumání i pramenů*, Praha 1898, s. 373–391; H. Kuffner, J. Miškovský, *Bitva u Lipan 30. května 1434*, Český Brod 1899; F. Palacký, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, wyd. 3, Praha 1940, s. 845–847 (pierwsze wydanie cz. III/3, dotyczącej lat 1431–1439, miało miejsce w Pradze w 1872 r.).

3 R. Urbánek, *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934; tenże, *Bitva u Lipan ve vývoji poznání historického*, „Vojenskohistorický sborník“ t. 3, z. 1, 1934, s. 5–102; tenże, *K bitvě u Lipan*, „Vojenskohistorický sborník“ t. 7, z. 1, 1938, s. 47–54; O. Frankenberger (starszy), *Jak byla svedena bitva u Lipan*, „Vojenskohistorický sborník“ t. 6, z. 2, 1937, s. 24–66. Polemiczne spory tych dwóch badaczy, w ówczesnym okresie, wyznaczały zasadniczy postęp w badaniach nad przebiegiem bitwy.

4 Np. F.M. Bartoš, *Lipany*, wyd. 3, Praha 1934. W książeczce tej, kieszonkowego formatu, samej bitwie poświęcono zaledwie kilka stron (s. 57–61), koncentrując się bardziej na zagadnieniach politycznych. Brak jest też mapy z przebiegiem zmagania. Szerszą charakterystykę literatury powstałej z okazji jubileuszu pięćsetlecia bitwy przedstawił J. Pekař, *K pětistému výročí bitvy u Lipan*, „Český časopis historický“ R. 40, 1934, s. 434–439.

5 J. Durdík, *Husitské vojenství*, Praha 1954, s. 185–189.

6 P. Klučina, *Bitva u Lipan*, „Historie a vojenství“ z. 5, 1984, s. 37–54.

7 P. Čornej, *Lipany ve svědectví pramenů*, „Husitský tabor“ t. 8, 1985, s. 155–184; tenże, *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992; tenże, *Lipanské ozvěny*, Praha 1995.

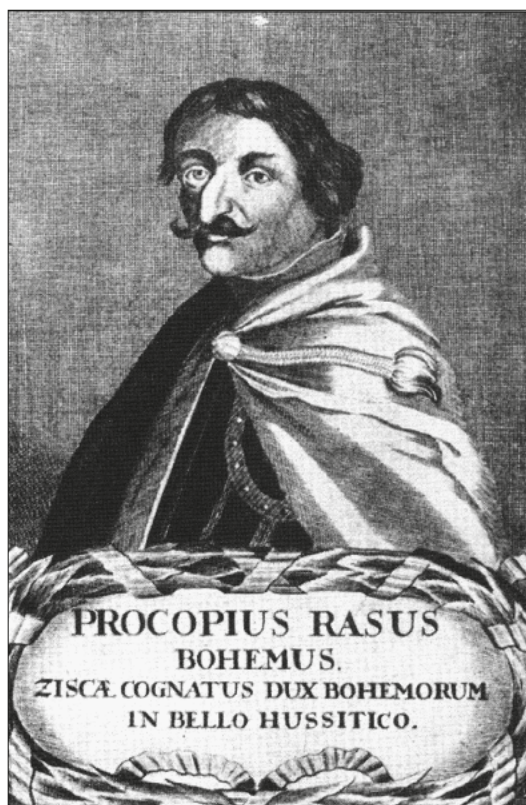
8 J. Biederman, P. Čornej, L. Militká, Z. Šámal, *Archeologický výzkum bojiště u Lipan 1434 a jeho přínos k poznání významné dějinné události. První etapa výzkumu*, „Zprávy památkové péče“ t. 77, 2017, s. 1–10; ciż, *Středověké bojiště u Lipan ve světle poznatků historických disciplín a probíhajícího archeologického výzkumu*, „Historie a vojenství“ z. 3, 2018, s. 32–51.

RYC. 1. Prokop Wielki na podobiznie z XVII w., Hermann von der Hardt, *Magnum oecumenicum concilium Constantiense*, t. III, Frankfurt-Lipsk 1698, wg P. Čornej, *Lipanská křižovatka...*, ryc. 4.

wszystkie one są często stronnice i mylące, co przekłada się, niestety, na trudności w rekonstrukcji przebiegu bitwy⁹. Znamienne jest, iż większość tych informacji wyszła spod pióra pisarzy sprzyjających obozowi katolickiemu lub wręcz bezpośrednio z nim związanym¹⁰. Nierzadko opisy są ze sobą sprzeczne, a szczególne trudności interpretacyjne sprawiają informacje dotyczące ustawienia armii koalicyjnej przed bitwą oraz wykonanego przez nią manewru pozorowanego odwrotu szykiem wozowym.

Do najważniejszych źródeł narracyjnych opisujących bitwę należy z pewnością kronika Bartoška z Drahonice¹¹. Bartošek w latach trzydziestych XV w. był lennikiem dóbr królewskich w okolicach zamku Karlštejn, a w początkowym okresie rewolucji husyckiej pełnił służbę wojskową po stronie królewskiej (do 1426 r.), był więc dobrze obeznany ze sprawami taktyki i sposobami walki husytów. Niestety, nie brał on osobiście udziału w bitwie, a informacje o niej czerpał od swego sługi Linharta oraz innych uczestników¹². Być może z tego właśnie powodu jego relacja jest w kilku miejscach myląca, w innych zaś niejednoznaczna, zaś całe starcie opisał właściwie jako jedną wielką ucieczkę wojsk husyckich.

Uczestnikiem bitwy był też anonimowy autor *Kroniki Starego Kolegiata Praskiego*¹³. Najprawdopodobniej był on mieszczańskim zamieszkałym w Pradze,

⁹ F. Palacký, *Dějiny...*, s. 847; por. także R. Urbánek, *Lipany...*, s. 64–65; O. Frankenberger (starszy), *Jak byla...*, s. 24.

¹⁰ F.M. Bartoš, *Lipany...*, s. 89–90.

¹¹ *Chronicon Bartossek de Drahonice*, [w:] *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. V, red. J. Goll, Praha 1893, s. 613–616. Tłumaczenie tej kroniki na język czeski por. Bartošek z Drahonice, *Kronika*, [w:] *Ze zpráv a kronik doby husitské*, oprac. I. Hlaváček, Praha 1981, s. 266–270.

¹² R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 35–37; P. Čornej, *Lipany...*, s. 173; J. Dolejší, L. Křížek, *Husité. Vrchol válečného umění v Čechách 1419–1434*, Praha 2009, s. 225.

¹³ *Chronicon veteris collegiati Pragensis*, [w:] *Fontes Rerum Austriacarum*, t. II, cz. I, red. K. Höfler, Wien 1856, s. 93–94.

— RYC. 2. Cesarz Zygmunt Luksemburski na portrecie z około 1436 r., wg P. Čornej, *Jan Žižka...*, s. 636.

być może mistrzem tamtejszego uniwersytetu. Nie krył on swej niechęci to obozu husytów, mimo iż w przeszłości był z nim związany¹⁴. W języku niemieckim została spisana natomiast *Kronika* Jana z Gubina¹⁵. Jej wartość polega na dość obiektywnym spojrzeniu na obie strony konfliktu (pomimo, iż Śląsk w przewadze był związany z obozem katolickim) oraz na korzystaniu z relacji bezpośrednich uczestników wydarzeń. Opis bitwy pod Lipanami opiera się zapewne właśnie na relacji takiego uczestnika, który posłał ją do Żytawy (Zittau), a która została później przeniesiona na karty kroniki¹⁶. Wreszcie kroniki Jana z Segowii oraz Eneasza Sylwiusza Piccolomini¹⁷ zostały napisane przez obcokrajowców związanych z papieżem i reprezentujących jego interesy. Eneasza Sylwiusza Piccolomini, wysłannik soboru w Bazylei, po latach został obrany papieżem jako Pius II. Kronikę zaczął pisać pod koniec lat pięćdziesiątych XV w., zatem wiele lat po opisywanych wydarzeniach. Miał jednak dostęp do wielu oryginalnych dokumentów związanych z bitwą, przechowywanych w archiwum papieskim. Jednak nie powinno nas dziwić, iż jego relacje stawiają ruch husycki w jak najgorszym świetle, a okrutne spalenie kilkuset jeńców w stodołach zostaje potraktowane jako akt miłosierdzia, gdyż jego zdaniem najlepszym wyjściem byłoby spalenie wszystkich pojmanych w bitwie.

Właściwie jako jedyne źródła reprezentujące umiarkowany punkt widzenia lub sprzyjające stronie husyckiej można uznać zapiski w starych letopisach czeskich oraz najstarszej księdze miasta Českého Brodu, której autorem był zapewne członek tamtejszej rady miejskiej, notariusz Mikuláš¹⁸.

Druga kategoria źródeł to listy wysłane przez uczestników bitwy. Niestety, wszystkie wyszły spod pióra reprezentantów wojsk koalicyjnych, więc i one obrazują tylko jeden punkt widzenia. Jedną z pierwszych jest relacja napisana wieczorem, po bitwie (czyli 30 maja) przez Zdénka z Drštky¹⁹, dzierżawcę zamku Horšovský Týn, której adresatem był jego brat Zdeněk Kolvín z Ronšperka (Poběžovic). Przekaz ten jest bardzo istotny, gdyż autor służył w oddziale dowodzonym przez Mikuláša Krchlebca, któremu przypadło pierwszeństwo

14 F.M. Bartoš, *Lipany...*, s. 90; P. Čornej, *Lipanská křižovatka...*, s. 131.

15 *Johannes von Guben Jahrbuecher des Zittauischen Stadtschreibers*, [w:] *Scriptores Rerum Lusaticarum*, Neue Folge Erster Band, red. J.L. Haupt, Goerlitz 1839, s. 63–64.

16 R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 33–34; P. Čornej, *Lipany...*, s. 173; J. Biederman, P. Čornej, L. Militká, Z. Šámal, *Středověké...*, s. 36.

17 Joannis de Segovia, *Historia gestorum generalis synodii Basiliensis*, t. I, *Liber I–XII*, red. E. Birk, [w:] *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti*, t. II, Vindobonae 1873, s. 674–675; *Aenae Sylvii Chronicon Bohemiae*, [w:] *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. VII, red. J. Emler, Praha 1907, s. 179–182.

18 *Staré letopisy české z vratlavského rukopisu novočeským pravopisem*, red. F. Šimek, Praha 1937, s. 67; *Ze starých letopisů českých*, red. J. Porák, J. Kašpar, Praha 1980, s. 118; R. Urbánek, *Lipany...*, s. 262; P. Čornej, *Lipany...*, s. 165, przypis 46.

19 *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad, Čast' I. Od r. 1300–1450*, red. J. Strand, Plzeň 1891, s. 364–365.

w walce z taborem wozowym husytów. Był on zatem w bezpośrednim „ogniu” wydarzeń²⁰. Następnego dnia powstał list Kunše Tluksy z Buřenic – burgrabiego zamku Karlštejn, skierowany do Zygmunta Luksemburskiego²¹. Także i ta osoba była członkiem oddziału dowodzonego przez Mikuláša Krchlebca, brała więc udział bezpośrednio w bitwie²². Jako kolejne, w początkach czerwca 1434 r., napisane zostały listy przez anonimowych uczestników pochodzących z Pilzna lub najbliższych jego okolic, wysłane do reprezentantów miasta przebywających na soborze w Bazylei²³. Ich relacje przynoszą wiele istotnych informacji dotyczących przeprowadzenia manewru pozorowanego odwrotu oraz przeciwuderzenia sił koalicji²⁴. Ostatni zapis jest także dziełem anonimowego autora²⁵. Jest to list z 2 czerwca, który do Pilzna dostarczył Matěj Husník. Został on przetłumaczony z łaciny na język niemiecki i także wysłany do Bazylei²⁶. Pozostałe przekazy, z uwagi na ich skrótowy charakter, mają mniejszą wartość poznawczą. Należą do nich: korespondencja Zděnka Kolvína z Ronšperka (zatem będąca skrótem relacji Zděnka z Drštky), posłana cesarzowi Zygmuntovi Luksemburskiemu 2 czerwca 1434 r.²⁷ oraz pismo Zygmunta Stromera do Bazylei napisane 3 czerwca 1434 r.²⁸

Powodów, dla których powstała niniejsza książka, było kilka. Przede wszystkim można zauważyć, iż w polskiej literaturze historycznej militarne aspekty związane z rewolucją husycką są znane dosyć słabo. Brak jest opracowań, nawet tych popularnonaukowych, które całościowo omawiałyby zagadnienia organizacji i wyposażenia wojsk husyckich oraz prezentowałyby najważniejsze dokonania militarne rewolucji. Z dotychczasowych publikacji można wskazać np. na biografię Jana Žižki oraz szczegółowe omówienie wyprawy wojsk sierotek, dowodzonych przez Jana Čapka z Sán, na pomoc królowi polskiemu Władysławowi Jagielle w wojnie z zakonem krzyżackim w 1433 r.²⁹ Natomiast

20 R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 15–16; O. Frankenberger (starszy), *Jak byla...*, s. 30; P. Čornej, *Lipany...*, s. 173.

21 *Acta conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones summarum pontificum*, Tomus octavus, Ab anno MCCCCIX. ad annum MCCCCXII, Paris 1714, nr CXVII, 1651–1652.

22 R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 17–19; O. Frankenberger (starszy), *Jak byla...*, s. 30.

23 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436*, t. II, *Von den Jahren 1429–1436*, red. F. Palacký, Prag 1878, s. 414–415. Ten sam list por. także *Listář...*, s. 365–367.

24 R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 19–20.

25 *Urkundliche Beiträge...*, s. 416–417.

26 R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 21–22; O. Frankenberger (starszy), *Jak byla...*, s. 28; P. Čornej, *Lipany...*, s. 173.

27 List Zdenka Kolvína z Ronšperka do Zygmunta Luksemburskiego, *Acta conciliorum...*, nr CXVIII, 1652.

28 *Listář...*, s. 367–368; R. Urbánek, *Bitva u Lipan...*, s. 23.

29 A. Paner, *Jan Žižka z Trocnowa*, Gdańsk–Pelplin 2002; P. Karp, *Polsko-husycka wyprawa zbrojna przeciw Zakonowi krzyżackiemu w roku 1433*, Zielona Góra 2017.

przekrojowo wydarzenia polityczne związane z rewolucją omówił S. Bylina³⁰. Warto również zwrócić uwagę, iż sztuka wojenna husytów, jak by jej nie oceniać, stanowi ważny element w badaniach nad historią rozwoju europejskiej sztuki wojennej³¹. Jej elementy taktyczne, przede wszystkim zastosowanie wozów taborowych i bojowych jako ruchomego punktu oporu, były z powodzeniem wykorzystywane jeszcze przez, co najmniej, dwa stulecia od upadku rewolucji (np. w wojnie trzynastoletniej czy przez wojska kozackie podczas powstania Chmielnickiego). Jednocześnie przebieg bitwy pod Lipanami do dziś skupia uwagę historyków wojskowości, którzy chcą jak najdokładniej zrekonstruować jej przebieg. Mimo bowiem obszernej podstawy źródłowej, informacje przekazane przez osoby współczesne opisywanym wydarzeniom (kronikarzy, autorów listów etc.) są często na tyle sprzeczne, że skutkują wielością możliwości interpretacyjnych. Warto zatem dokładniej poznać przebieg największej, ale i najbardziej dramatycznej bitwy z okresu wojen husyckich.

³⁰ S. Bylina, *Rewolucja husycka*, t. II, *Czas chwały i czas zmierzchu*, Warszawa 2015.

³¹ Por. O. Frankenberger (młodszy), *Husitské válečnictví po Lipanech*, Praha 1960; C. Oman, *Sztuka wojenna w średniowieczu*, t. III, Oświęcim 2014, s. 218–225; J. Biederman, *Vozová hradba a vojenský řád. Univerzální vzor, nebo české specyfikum ve vztahu k válečnému umění?*, [w:] *Kacíři, barbari, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*, red. V. Bažant, V. Vejrychová, Praha 2016, s. 247–268.

